

Redefining the Higher Education Policy in the Context of Iranian Society's Demand for Universities

- **Article Type:** Research Paper
- **Vol. 33 | No. 2 | Serial 90 | Jun. 2023**
- **Received:** 2023.09.27
- **Revised:** 2024.02.04
- **Accepted:** 2024.04.16
- **Published Online:** 2024.05.07
- **Pages:** 5-22
- **P-ISSN:** 1027-2690
- **E-ISSN:** 2783-4514

1. Amir Shahsavari ♦
2. Mahdi Mahdi

Abstract

Higher education system to be able to deal with the missions appropriate to its ecosystem and to be efficient in providing services to the society, depends on recognizing the diverse demands of the society. Understanding society's demands is very important because what naturally links the university institution to society is the university's response to society's existing demands, which shows itself in the form of alignment between the university's supply and society's demand. Therefore, this research aimed to identify the dimensions and nature of the existing demands for higher education in the university ecosystem of Iran. An important contribution of this research is understanding the demand for higher education by clarifying its complex and multifaceted nature. In fact, the findings of this research, by shedding light on a variety of Iranian society's demands from the university institution, prevent us from reducing these demands to social demand, and in addition, highlights and conceptualizes two other types of demand, i.e., the economic demand of the business sector and the political demand of the government.

This research was conducted using a basic qualitative method based on the study and review of the lived experience of effective actors and experts of higher education in Iran. In this regard, 39 people were identified, and the experiences of 23 of them were explored using semi-structured interviews until reaching theoretical saturation. Data analysis was done using the qualitative thematic analysis method, and the validity of the findings was checked using techniques such as data triangulation, independent review, and contextual description. According to the findings, three main themes

Keywords

Higher Education Demand, Higher Education Policymaking, University Ecosystem, University Mission, Iran.

1. ♦ Assistant Professor of Higher Education, Department of Education, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author) am_shahsavari@sbu.ac.ir
ORCID: 0000-0003-4035-3348
2. PhD in Higher Education, Shahid Beheshti University, Islamic Parliament Research Center (IPRC), Tehran, Iran
mahdiats@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8150-8583

Cite This Paper: Shahsavari, A., Mahdi, M., (2023). Redefining the Higher Education Policy in the Context of Iranian Society's Demand for Universities. *Rahyافت*, 33 (2), 5-22. (Persian).

DOI: 10.22034/RAHYAFT.2024.11391.1409

Publisher: National Research Institute for Science Policy (N.R.I.S.P)

were identified in the field of social demand, namely the “ladder of livelihood and social status”, “ladder of virtue and moral education” and “ladder of civic participation and social activism”. As can be expected, for the vast majority of people in society, providing the basic and livelihood needs and then achieving the appropriate social status is of the highest priority and importance, which shows itself in the demand for a better job and a higher economic status. Another important social demand that has deep historical roots is that knowledge and learning have intrinsic value for people. The third theme of social demand, that is, the university as a “ladder of service and civic participation”, shows itself in commitment to the public interests of the country, learning constructive social discussion and social activism aimed at justice and anti-tyranny.

In the field of economic demand, only one main theme was obtained from the data analysis, namely “signaling demand and training of technicians and skilled labor”, which indicated the low level of economic demand of the Iranian society from the university institution. The defective economic structure, the lack of serious competition and the governmental nature of the country’s economy, the high share of assembly industries compared to medium-tech and high-tech industries, have caused the demand in the country’s economy for university innovation and technology to be low.

The third category of Iranian society’s demand for the university is the political demand, which is often raised by the country’s government and political system. In this context, six main themes were identified, including “controlling the critical functions of the university”, “providing consultancy services”, “promoting the ideology of the Islamic revolution”, “fundamental transformation of the humanities”, “leadership of society under the theory of religious authority” and “providing an alternative model of development based on the school of the Islamic revolution”. Findings showed that some roles of the university are not desirable for the government and the political system, and the government may try to confront and control them, which can be formulated as a negative political demand. In this regard, three strategies are taken regarding the university, which are ignoring, ornamental

use and controlling the critical functions of the university. On the other hand, other political demands are less challenging and controversial and are accepted and supported within the framework of the principles and values of the government.

In the end, it seems that the historical separation of the university from its national and local ecosystem, and the aforementioned identity crisis for the Iranian university can be a result of the negative political demand and the insignificant economic demand of the Iranian society from the university. These have caused the university to gradually redefine itself in the absence of these two basic, directional and legitimizing demands and by engaging in other demands, practically lose a part of its organic and systematic relations with the ecosystem and to some extent, its education and research to alienated from the industrial, agricultural, service issues of the country.

بازتعریف سیاست آموزش عالی در چارچوب تقاضای جامعه ایران از دانشگاه

۱. امیر شهسواری

۲. مهدی مهدی

• نوع مقاله: پژوهشی

• دوره ۳۳ | شماره ۲ | پیاپی ۹۰ | تیر ۱۴۰۲

• تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۵

• تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۱۵

• تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

• تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸

• صفحات: ۲۲-۵

• شاپای چاپی: ۱۰۲۷-۲۶۹۰

• شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۴۵۱۴

چکیده

سیاست‌گذاری آموزش عالی برای توسعه اثربخش نهاد دانشگاه در ایران، ناگزیر از شناخت تنوع و شدت تقاضاهای مختلف جامعه ایران از نهاد دانشگاه است. بدون این شناخت، سرمایه‌گذاری برای اصلاح و توسعه دانشگاه‌ها بدون توجه به وضعیت تقاضای پیش روی دانشگاه‌ها مؤثر نیست و سبب هدررفت بیشتر منابع کشور خواهد شد. از این رو هدف پژوهش حاضر، شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های تقاضاهای مختلف جامعه ایران از نهاد دانشگاه بوده است. این پژوهش به روش کیفی پایه و مبتنی بر مطالعه و بررسی تجربه زیسته کنشگران مؤثر و صاحب‌نظران آموزش عالی کشور انجام گرفت. در این راستا ۳۹ نفر شناسایی شد که با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، تجارب ۲۳ نفر از ایشان تا دستیابی به اشباع نظری، کاوش شد. به منظور تحلیل داده‌ها، روش تحلیل مضمون کیفی و برای بررسی اعتبار و روایی یافته‌ها، فنونی مانند سه‌سویه‌سازی داده‌ها، بازبینی مستقل و توصیف زمینه‌ای استفاده شد. مطابق با یافته‌های پژوهش، سه مقوله اصلی در زمینه تقاضای اجتماعی شامل «نردبان معیشت و منزلت اجتماعی»، «نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی» و «نردبان مشارکت مدنی و کنشگری اجتماعی» و نیز صرفاً یک مقوله اصلی در زمینه تقاضای اقتصادی شامل «تقاضای علامت‌دهی و تربیت تکنسین و نیروی کار ماهر» که نشان‌دهنده سطح پایین تقاضای اقتصادی جامعه ایران از نهاد دانشگاه بود و نهایتاً شش مقوله اصلی در زمینه تقاضای سیاسی شامل «کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه»، «ارائه خدمات مستشاری»، «ترویج ایدئولوژی انقلاب اسلامی»، «تحول بنیادین علوم انسانی»، «رهبری جامعه ذیل نظریه جمهوری اسلامی» و «ارائه الگوی بدیل توسعه مبتنی بر مکتب انقلاب اسلامی» شناسایی شد. این پژوهش نشان داد تقاضای محدود نظام اقتصادی به تبع ساختار غیررقابتی، شبه‌انحصاری و رانتی آن از یک طرف و نیز غلبه وجه سلبی تقاضای نظام سیاسی

کلیدواژه‌ها

تقاضای آموزش عالی، سیاست آموزش عالی، زیست‌بوم دانشگاهی، مأموریت دانشگاه.

۱. استادیار آموزش عالی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (پدیدآور رابط)

am_shahsavari@sbu.ac.ir

Orcid: 0000-0003-4035-3348

۲. دکتری آموزش عالی، دانش آموخته دانشگاه شهید بهشتی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ایران

mahdiats@yahoo.com

Orcid: 0000-0001-8150-8583

استناد به این مقاله: شهسواری، ا. و مهدی، م. (۱۴۰۲). بازتعریف سیاست آموزش عالی در چارچوب تقاضای جامعه ایران از دانشگاه. *رهیافت*، ۳۳ (۲)، صص. ۲۲-۵.

DOI: 10.22034/RAHYAFT.2024.11391.1409

ناشر: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور

مبنی بر کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه از طرف دیگر، به‌نوعی سبب گسیختگی و جداافتادگی دانشگاه از زیست‌بوم خود و عدم ارتباط پویای آن با مسائل اصلی اقتصادی و سیاسی جامعه شده است.

مقدمه

دانشگاه‌ها در بستر جامعه شکل می‌گیرند و کارکردها و مأموریت‌های آن‌ها نیز متأثر از انتظارات و تقاضای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه به‌وجود می‌آید و تکامل می‌یابد. از این‌رو گرچه مأموریت‌های آموزش، پژوهش و خدمت در نوعی تلفیق و ترکیب با یکدیگر همواره ادامه داشته است، ولی دانشگاه‌ها به‌طور شگرفی در تأکید خود بر این فرایندها تغییر کرده‌اند (Martin, 2001; Martin, 2012). وابسته به اینکه جامعه چه تقاضاهایی از دانشگاه داشته، در برخی از دوره‌های عمر دانشگاه، مأموریت‌های این نهاد در خدمت پیشرفت معرفتی و فرهنگی جامعه بوده و در برخی از دوره‌های دیگر، به‌ویژه دوره‌های متأخر، این مأموریت‌ها در خدمت پیشرفت اقتصادی و منافع عمومی جامعه قرار گرفته است (Chan, 2016; Duke et al., 2007). در این راستا مسئله این پژوهش عبارت است از شناسایی ماهیت تقاضای جامعه ایران از دانشگاه‌ها که خود را در شکل انگیزه‌ها و انتظارات مختلف کنشگران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه از دانشگاه‌ها نشان می‌دهد.

شناخت تقاضاهای جامعه از نهاد دانشگاه از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا آنچه نهاد دانشگاه را به‌صورت طبیعی به جامعه پیوند می‌زند، پاسخگویی دانشگاه به تقاضاهای موجود جامعه است که خود را به‌صورت تناسب عرضه دانشگاه و تقاضای جامعه نشان می‌دهد. در واقع مأموریت‌های دانشگاه «بر روی قفسه فروشگاه» قرار ندارد که سیاست‌گذاران، مدیران و تصمیم‌گیران مخیر باشند از بین گزینه‌های روی قفسه انتخاب کنند، بلکه دانشگاه‌ها وابسته به اینکه در چه زیست‌بومی قرار گرفته‌اند و با چه تقاضاهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی از جامعه روبه‌رو هستند، قابلیت ایفای مأموریت‌های مشخصی را دارند. این تقاضاهاست که تعیین می‌کند جامعه ایرانی در واقعیت و نه در مقام آرزو، از دانشگاه مطلوب خود چه انتظاری دارد. با شناخت صحیح این تقاضاها می‌توان به این پرسش‌ها پاسخ داد که چرا برخی از مأموریت‌های توصیه‌شده به نهاد دانشگاه در ایران تاکنون پا نگرفته و چرا برخی دیگر از مأموریت‌ها، رونق تام و تمام یافته است. از همین روست که این دیدگاه مطرح شده که دانشگاه در ایران به‌عنوان یک نهاد مدرن از ابتدای تولد و ظهور خود، زیست بحرانی داشته و پیوسته هویت و مأموریت آن مورد مناقشه و بحث گروه‌های اجتماعی و نخبگان بوده است (Zaker Salehi, 2017)، زیرا در هر دوره انتظارات و مأموریت‌های متفاوتی به‌صورت بالا به پایین برای

دانشگاه تعیین شده است.

این پژوهش در راستای پژوهش‌های قبلی مرتبط با شناخت و بررسی تقاضای آموزش عالی در جامعه ایران از جمله ارائه چهارچوبی برای تطابق عرضه و تقاضای مهارت نیروهای دانشی (Ghamary et al., 2023)، تعامل دانشگاه با جامعه در قالب مأموریت سوم به‌منظور پاسخ به تقاضاهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (Izadi et al., 2021)، چالش‌های بومی و جهانی نظام دانشگاهی و تعامل آن با فضای اجتماعی (Paya, 2020) و مطالعات بین‌المللی از قبیل شناسایی و مقایسه تقاضاهای دانشجویان نسل اولی^۱ و دانشجویان نسل بعدی^۲ از دانشگاه (Cuella et al., 2022) و مقایسه تقاضای دانشجویان از دانشگاه در شش کشور اروپایی (Brooks et al., 2021) انجام شده است. این پژوهش فهم ما از تقاضای آموزش عالی را با روشن ساختن ماهیت پیچیده و چندوجهی آن تکمیل می‌کند. در واقع یافته‌های این پژوهش با پرتو افکندن به تنوعی از تقاضاهای جامعه ایران از نهاد دانشگاه، ما را از فروکاهش این تقاضاها به تقاضای اجتماعی پرهیز می‌دهد و در این راستا دو نوع مهم و متفاوت از تقاضای آموزش عالی در جامعه، یعنی تقاضای اقتصادی فعالان بخش کسب‌وکار و تقاضای نظام سیاسی از نهاد دانشگاه را برجسته و مفهوم‌پردازی می‌کند. همچنین این پژوهش برداشت مرسوم از تقاضای اجتماعی را نیز به چالش می‌کشد و برخی عناصر غیراقتصادی را در این نوع تقاضا شناسایی می‌کند که قبلاً کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

تقاضاهای جامعه از دانشگاه در زمینه آموزش عالی را می‌توان بر حسب ماهیت آن به سه دسته اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تقسیم کرد. معمولاً مبدأ تعیین تقاضای اجتماعی آموزش عالی را مردمان متقاضی آن، و مبدأ تعیین تقاضای اقتصادی آموزش عالی را کسب‌وکارهای اقتصادی و مبدأ تعیین تقاضای سیاسی را دولت ذکر می‌کنند. در رابطه با تقاضای اجتماعی و اقتصادی از دانشگاه، به‌ترتیب دو رویکرد اصلی در زمینه برنامه‌ریزی گسترش آموزش عالی، یعنی رویکرد تقاضای اجتماعی و رویکرد نیروی کار مورد نیاز^۳ شکل گرفته که البته رویکرد سومی را نیز می‌توان براساس تلفیق این دو رویکرد ذکر کرد (Biagi et al., 2020; Tribe, 2003). ویژگی‌ها و تفاوت‌های این دو رویکرد در جدول ۱ بیان شده است.

۱. first-generation students: منظور دانشجویانی هستند که والدین آن‌ها تجربه تحصیل دانشگاهی ندارند و اولین نسل از خانواده خود هستند که وارد دانشگاه شده‌اند.

۲. continuing generation students: دانشجویانی هستند که در سابقه خانوادگی آن‌ها تحصیلات دانشگاهی وجود داشته است.

3. manpower approach

جدول ۱. مقایسه رویکرد نیروی کار مورد نیاز و رویکرد تقاضای اجتماعی (Alpaydin, 2015)

رویکرد تقاضای اجتماعی	رویکرد نیروی کار مورد نیاز
مکتب اقتصاد نئوکلاسیک	مکتب اقتصادی کینزی
مبتنی بر عرضه نیروی کار	مبتنی بر تقاضای نیروی کار
مبتنی بر ترجیحات افراد	مبتنی بر الزامات اقتصادی
سیاست کوتاهمدت	برنامه‌ریزی بلندمدت
نیازهای مهارتی اقتصاد قابل پیش‌بینی نیستند	نیازهای مهارتی آینده قابل پیش‌بینی هستند
نیازهای مهارتی از طریق علامت‌دهی بازار کار قابل تعیین است.	نیازهای مهارتی به‌خوبی از طریق پیش‌بینی‌های در سطح ملی قابل تعیین هستند.
کارکرد اجتماعی آموزش	کارکرد اقتصادی آموزش
ظرفیت موسسات و دوره‌های آموزشی باید بر مبنای تقاضاها و انتخاب‌های افراد ایجاد شود.	ظرفیت موسسات و دوره‌های آموزشی باید در راستای نیازهای مهارتی اقتصاد تعریف و تعیین شود.

در بین عوامل آموزشگاهی، رشته تحصیلی به‌ترتیب مهم‌ترین عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری برای ادامه تحصیل دانشگاهی بوده است (Arasteh et al., 2012). پژوهش مهدی‌زاده و هاشمی درباره تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تقاضای اجتماعی برای تحصیل در مقطع دکتری نشان داد میان متغیرهای بهبود انگیزه شغلی، فشار اجتماعی (از جانب خانواده، دوستان و آشنایان)، تغییرات اجتماعی (وقوع انقلاب اسلامی و جهانی شدن) و نظام ارزشی (ارزش بودن تحصیلات دانشگاهی در جامعه) با تقاضای اجتماعی برای تحصیل در مقطع دکتری رابطه معنادار مثبتی وجود دارد (Mahdzizadeh & Hashemi, 2019).

تحقیقات کمتری به‌صورت مستقیم ماهیت تقاضای اقتصادی آموزش عالی را مطالعه کرده‌اند. در این راستا یافته‌های پژوهشی درباره ارتباط کارآفرینی و رسالت دانشگاه‌ها نشان داد که با توجه به نیاز کشور به بیش از ۱۰ میلیون شاغل و اینکه بزرگ‌ترین چالش اقتصاد ایران در حال حاضر بحران بیکاری است، اساسی‌ترین تقاضای پیش روی دانشگاه‌ها در ایران اشتغال‌زایی و کارآفرینی است (Alavi, 2003). این نتیجه‌گیری مشابه یافته‌های مطالعه‌ای است که به شناسایی اهداف مورد نظر از آموزش عالی در شش کشور اروپایی شامل دانمارک، انگلستان، آلمان، ایرلند، لهستان و اسپانیا پرداخته است (Brooks et al., 2021). طبق این پژوهش، دولت‌های ملی در اروپا بر جنبه آماده‌سازی نیروی انسانی برای بازار کار توسط آموزش عالی تأکید فراوانی دارند. همچنین، در کشورهای اشاره‌شده، از میان اهدافی که دانشجویان از ورود به آموزش عالی در پی‌اش بوده‌اند یعنی آمادگی برای ورود به بازار کار، دستیابی به رشد و توسعه شخصی و کمک به پیشرفت و توسعه اجتماعی، عامل آمادگی برای ورود به بازار کار و کارکرد اقتصادی آموزش عالی به‌عنوان مهم‌ترین تقاضا مطرح بوده است. مطالعه دیگری که دیویدوویچ و همکارانش درباره مطلوبیت و

رویکرد نیروی کار مورد نیاز، برنامه‌ریزی گسترش آموزش عالی بر اساس تقاضای اقتصاد و رفع عدم تناسب‌های بین آموزش و بازار کار است؛ درحالی‌که، رویکرد تقاضای اجتماعی بر شناسایی ترجیحات و تقاضای افراد جامعه استوار است (Alpaydin, 2015). در ارتباط با تقاضای سیاسی از دانشگاه، گاهی دولت با انگیزه توسعه اقتصادی به مقوله توسعه آموزش عالی ورود می‌کند که در این حالت، اغلب همان گسترش الگوی برنامه‌ریزی نیروی انسانی را دنبال کرده و حمایت‌های خود را براساس این الگو هدایت نموده است. اما دولت افزون بر انگیزه‌های اقتصادی، انگیزه‌های سیاسی، اجتماعی و ایدئولوژیک را نیز نمایندگی می‌کند که این نوع تقاضای سیاسی و انگیزه‌های پیشران آن را معمولاً می‌توان در اسناد بالادستی هر کشور یا دیدگاه مسئولان عالی آن کشور شناسایی کرد.

در ارتباط با تحقیقات مرتبط با تقاضای آموزش عالی در زیست‌بوم دانشگاهی ایران، ضمن اینکه ملاحظه می‌شود انواع این تقاضاها به‌درستی و دقت از هم تفکیک و بررسی نشده، اما در مجموع مشاهده می‌شود که عمده این تحقیقات به تقاضای اجتماعی آموزش عالی محدود شده است. افروز در بررسی انتقادی رسالت دانشگاه‌ها به این بحث پرداخته که نقش و جایگاه دانشگاه برای همگان به‌خوبی روشن نیست و هر کس به تناسب شرایط فردی و موقعیت شغلی و اجتماعی خود، انتظار و تقاضای خاصی از دانشگاه دارد (Afrooz, 2018). آراسته، به‌رنگی و شریفی حسین‌آبادی نیز با استفاده از پرسش‌نامه، عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری دانش‌آموزان برای ادامه تحصیل دانشگاهی را بررسی کردند که مطابق با نتایج ایشان در بین عوامل فردی روان‌شناختی، علاقه، خودپنداره تحصیلی بالا و کسب شناخت؛ و در بین عوامل خانوادگی نیز انتظار والدین مبنی بر افتخارآفرینی فرزندشان؛ و در بین عوامل اجتماعی فرهنگی، منزلت اجتماعی؛ و در بین عوامل اقتصادی، یافتن شغل مناسب؛ و

Khalaji, 2018). در همین دوره (یعنی دهه ۱۳۷۰) با تأسیس گستردهٔ معاونت‌های پژوهشی، تقاضای تولید علم و پیشبرد مرزهای دانش، علاوه بر انتقال علم به نسل‌های جدید، به‌عنوان تقاضای جدیدی در پیش روی دانشگاه ایرانی قرار گرفت و پس از آن و به‌تبع برخی تغییرات فرهنگی و اجتماعی، در سال ۱۳۷۸ تقاضای نقش‌آفرینی فرهنگی نیز در قالب تأسیس معاونت‌های فرهنگی و اجتماعی در دانشگاه‌ها به فهرست انتظارات و تقاضاهای جامعهٔ ایرانی از دانشگاه اضافه شد (Zaker Salehi, 2017). در سال‌های اخیر نیز با رواج گفتمان نسل‌بندی دانشگاه‌ها و الگوی دانشگاه کارآفرین در ایران (Shahsavari et al., 2020)، تقاضای توسعه فناوری و کارآفرینی دانشگاهی از سمت دولت مطرح شده (Shahsavari et al., 2020) و ماهیت تقاضای جامعه ایرانی از دانشگاه‌ها را پیچیده‌تر ساخته است. مرور این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این پژوهش‌ها کمتر به تقاضای اقتصادی آموزش عالی پرداخته‌اند و در ارتباط با تقاضای سیاسی آموزش عالی نیز نتایج تحقیقات موجود، کلان و کلی بوده و عمدتاً متکی به اسناد مکتوب و اقدامات ساختاریافته اعلام‌شده بوده و کمتر واقعیت تقاضای سیاسی آموزش عالی در سطح خرد مطالعه شده. اما در ارتباط با بررسی دقیق واقعیت تقاضای اجتماعی آموزش عالی در جامعهٔ ایران، تحقیقات بیشتری انجام شده، لیکن این تحقیقات نیز عمدتاً به بررسی عوامل مؤثر بر تقاضا محدود شده و به‌ندرت ماهیت این تقاضا و تنوعات آن بررسی شده است. بنابراین به نظر می‌رسد تاکنون در ارتباط با انواع تقاضاهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آموزش عالی در جامعه، گونه‌شناسی جامعی انجام نشده است. این گونه‌شناسی از این جهت اهمیت دارد که هیچ‌کدام از تقاضاهای مزبور به‌تنهایی در جهت‌دهی به دانشگاه تعیین‌کننده نیست، بلکه براینکه این سه تقاضاست که به دانشگاه و مسیر تکامل و تحول آن شکل می‌دهد. از این‌رو فرو کاهش تقاضاهای آموزش عالی به تقاضای اجتماعی آموزش عالی، امر صحیحی نیست. در این راستا برخی پژوهش‌ها (Zare Shahabadi, 2003; Mahdizadeh & Hashemi, 2019; Arasteh et al., 2012) بر چهارچوب‌های نظری پیشین مبتنی بوده و بر اساس فهرست تقاضاهایی که در یک زمینهٔ دیگر بر ساخته شده‌اند، به سنجش کمی آن‌ها در زیست‌بوم ایران پرداخته‌اند. همچنین در برخی پژوهش‌های بررسی‌شده، به داده‌های برآمده از زمینه و نظرات ذی‌نفعانی که می‌تواند منبع مناسبی برای شناسایی انتظارات و تقاضاهای واقعی باشند، مراجعه نشده است (Afrooz, 2018; Alavi, 2003; Mesbahian, 2009). خلاً پژوهشی دیگر آن است که در اغلب پژوهش‌های انجام‌شده، ذی‌نفعان اصلی تقاضای اجتماعی، یعنی دانشجویان کانون توجه‌اند و در خصوص مطالعهٔ دیدگاه‌های ذی‌نفعان دیگر آموزش عالی، از جمله مسئولان و صاحب‌نظران این حوزه که از شناخت کل‌نگر و تخصصی انواع تقاضاهای موجود از دانشگاه برخوردارند، غفلت شده

منافع آموزش عالی برای دانشجویان در روسیه انجام داده‌اند، نشان داد هستهٔ اصلی درک و انتظار از آموزش عالی، اشتغال بوده است. این امر نشان‌دهندهٔ پذیرش رویکرد سرمایه‌داری به مدارک دانشگاهی است، به این معنا که نگاه ابزاری به آموزش عالی رواج یافته و از ارزش ذاتی آن کاسته شده است (Davidovitch et al., 2013). در مقابل، از نظر ایزدی و همکارانش آموزش عالی مأموریت گسترده‌تری دارد و پاسخ به چالش‌های اقتصادی و اجتماعی، پرورش شهروندان روشن‌فکر و مولد از طریق تعامل دانشگاه با جامعه، از جمله نقش‌های مورد توافق دانشگاه‌هاست. با این حال، مفهوم تعامل دانشگاهی تصویر مشخصی ندارد و تحقق آن مستلزم بررسی و شناخت نیروهای درونی و بیرونی تأثیرگذار در فرایند توسعه دانشگاه است. در این پژوهش، شش رویکرد تعامل دانشگاه با جامعه شامل کارخانه دانش، دانشگاه و صنعت، کارآفرینی فناوری، کارآفرینی اجتماعی، رویکرد پایداری و تعامل نظام‌مند بررسی و مقایسه شده‌اند (Izadi et al., 2021).

در نهایت در خصوص تقاضای سیاسی آموزش عالی در زیست‌بوم دانشگاهی ایران می‌توان به تحقیقات تاریخی متعددی اشاره کرد. در دورهٔ قاجار تقاضای حکومت از مؤسسات آموزش عالی عمدتاً آموزش علوم و فنون و تأمین مهارت‌های مورد نیاز دستگاه‌های دولتی و همچنین از آن مهم‌تر تربیت نخبگان حکومتی برای به‌دست گرفتن امور مهم مملکتی بود (Toreifi Hosseini, 2012). در دورهٔ پهلوی نیز توسعهٔ دانشگاه مانند اکثر کشورهای جهان سوم، از بالا به پایین و به‌منظور تأمین تقاضای دولت در خصوص تأمین نیروی انسانی متخصص برای بوروکراسی نوپا و نیروهای نظامی و صنعتی مورد نیاز بود (Golkar, 2016). البته برخی بررسی‌ها نیز حکایت از اهدافی فراتر از اهداف آموزشی و علمی در دورهٔ پهلوی اول دارد. در این تحقیقات هدف اصلی پهلوی اول از تأسیس و توسعهٔ دانشگاه در ایران، ترویج و گسترش فرهنگی غربی در ایران به‌منظور تقدس‌زدایی و نفی ارزش‌های دینی و محلی برای تبلیغ کارآمدی دستگاه شاهی و گسترش ایدئولوژی مورد حمایت آن بوده است. این وضعیت به‌صورت کم‌وبیش در دوران پهلوی دوم نیز ادامه یافته است و البته نیاز دستگاه بوروکراسی رو به گسترش دولت و پاسخگویی به سبیل عظیم متقاضیان ورود به دانشگاه، سیاست گسترش و توسعه دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نیز در دستور کار قرار گرفته است (Golkar, 2016). پس از انقلاب اسلامی و پایان جنگ تحمیلی، نگاه دولتمردان به دانشگاه تحت تأثیر گفتمان مسلط سازندگی و دوری تدریجی از فضای ایدئولوژیک آرمان‌گرایانهٔ اوایل انقلاب تغییر یافت و با محوریت یافتن تقاضای تأمین نیروی انسانی ماهر مورد نیاز جامعه توسط دانشگاه، کارکردهای فرهنگی، سیاسی و ایدئولوژیک این نهاد که در دورهٔ انقلاب فرهنگی و اسلامی شدن دانشگاه‌ها برجسته شده بود، به فراموشی سپرده شد (Hashemzahi &

است. با توجه به این خلأها، در پژوهش حاضر تلاش شد با استفاده از رویکرد کیفی و مبتنی بر داده‌های زمینه‌ای که مستخرج از تجارب زیسته، طولانی و عمیق مسئولان دوره‌های مختلف و صاحب‌نظران آموزش عالی در ایران بوده، ماهیت تقاضاهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آموزش عالی در زیست‌بوم دانشگاهی ایران شناسایی شده و تنوعات موجود در هر دسته از تقاضاهای یادشده معرفی شود. بر این اساس، پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. در جامعه ایران، تقاضای اجتماعی از نظام آموزش عالی کدام است؟ این تقاضا چه تنوعاتی در درون خود دارد؟
۲. در جامعه ایران، تقاضای اقتصادی از نظام آموزش عالی کدام است؟ این تقاضا چه تنوعاتی در درون خود دارد؟
۳. در جامعه ایران، تقاضای سیاسی از نظام آموزش عالی کدام است؟ این تقاضا چه تنوعاتی در درون خود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، در چارچوب پارادایم تفسیری، با استفاده از رویکرد کیفی، براساس روش تحقیق کیفی پایه (Clark & Creswell, 2014, p. 289) طراحی و انجام شد و پاسخ به پرسش‌های پژوهش، مستلزم اتخاذ راهبرد پیمایش کیفی و مراجعه پژوهشگر به میدان پژوهش و انتخاب نمونه‌هایی برای مطالعه بود که به نظر می‌رسید آگاهی بیشتری از سوژه پژوهش دارند. بنابراین، افرادی به‌عنوان جامعه پژوهش انتخاب شدند که دارای تجربه زیسته طولانی و

مؤثری در نظام آموزش عالی ایران بوده و درک عمیقی از ویژگی‌ها و اختصاصات زیست‌بوم دانشگاه‌ها در ایران پیدا کرده‌اند. بدین منظور، دو دسته از شخصیت‌ها برای مطالعه و بررسی انتخاب شد. دسته اول مؤثرترین زیست‌بوم دانشگاهی ایران بودند که در تاریخ معاصر دانشگاه در ایران (پس از انقلاب اسلامی)، مسئولیت داشتند و توانسته بودند اقدامات ملی شاخصی را در زیست‌بوم دانشگاهی ایران پیش ببرند. دسته دوم، صاحب‌نظران این زیست‌بوم بودند که عضو هیئت‌علمی دانشگاه در رشته‌های تخصصی مرتبط با دانشگاه شامل آموزش عالی، اقتصاد، علوم سیاسی، فلسفه، جامعه‌شناسی و مدیریت بودند و اغلب منشورات علمی درخور توجهی در ارتباط با نهاد دانشگاه در ایران داشتند. در این راستا به‌منظور نمونه‌گیری از این جامعه، از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند (Saunders et al., 2016, pp. 321322) استفاده شد که براساس آن فهرست ۳۹ نفره زیر به دست آمد. طبق اصل اشباع نظری، ۲۳ نفر از ایشان برای مصاحبه انتخاب شدند (جدول ۲). در ادامه، برای گردآوری داده‌ها، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته (Flick, 2018) استفاده شد و صوت جلسات پیاده‌سازی و به‌صورت متن درآمد. روش مورد استفاده برای تحلیل داده‌ها، روش تحلیل مضمون کیفی بود که براساس الگوی اترید-استرلینگ^۱ (Attride-Stirling, 2001) و در چهار مرحله: (۱) کدگذاری و شناسایی مضامین؛ (۲) سازمان‌دهی و تولید شبکه مضامین؛ (۳) توصیف شبکه مضامین و بازخوانی متن؛ و (۴) تفسیر شبکه مضامین با توجه به پرسش‌ها و مبانی نظری پژوهش انجام شد.

جدول ۲. مصاحبه‌شوندگان شامل مسئولان مؤثر نظام آموزش عالی و صاحب‌نظران مسائل نهاد دانشگاه در ایران

ردیف	دسته	جنس	سن	مسئولیت‌های سابق و برخی اقدامات شاخص / تخصص دانشگاهی مصاحبه‌شوندگان ^۲
۱	رهبران و صاحب‌نظران	مرد	۷۵-۷۰	معاون دانشجویی و فرهنگی، آموزشی و طرح و توسعه وزارت
۲		مرد	۷۰-۶۵	تغییر ساختار وزارت، وزیر علوم، سیاست‌پژوهی آموزش عالی
۳		مرد	۷۰-۶۵	وزیر علوم، توسعه آموزش عالی، توسعه جذب هیئت‌علمی
۴		مرد	-	معاون آموزشی وزارت، توسعه آموزش عالی
۵		مرد	۷۵-۷۰	تدوین و راهبری نقشه جامع علمی کشور، معاون پژوهش و فناوری وزارت علوم
۶		مرد	۶۵-۶۰	ریاست دانشگاه شریف، توسعه دانشگاه کارآفرین
۷		مرد	۶۰-۵۵	ریاست دانشگاه آزاد و دانشگاه شهید بهشتی، تدوین سیاست‌های کلی علم و فناوری
۸		مرد	۶۵-۶۰	برنامه‌های راهبردی سامان‌دهی آموزش عالی و آمایش آ.ع
۹		مرد	۷۰-۶۵	اقتصاد آموزش عالی، برنامه‌های توسعه، معاون سازمان برنامه‌بودجه
۱۰		مرد	۷۰-۶۵	قائم مقام وزارت، توسعه برنامه‌های راهبردی ساماندهی و آمایش آموزش عالی
۱۱		مرد	۸۰-۷۵	راه‌اندازی و ریاست دانشگاه آزاد اسلامی
۱۲		مرد	۸۵-۸۰	وزیر بهداشت، درمان و آموزشی، تفکیک و توسعه آموزش پزشکی

1. Attride-Stirling

۲. همه مصاحبه‌شوندگان عضو هیئت‌علمی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران بودند.

ردیف	دسته	جنس	سن	مسئولیت‌های سابق و برخی اقدامات شاخص / تخصص دانشگاهی مصاحبه‌شوندگان ^۲
۱۳	صاحب‌نظران زیست‌بوم دانشگاهی ایران	مرد	۶۵-۷۰	آموزش عالی
۱۴		زن	۵۵-۶۰	آموزش عالی
۱۵		مرد	۵۵-۶۰	اقتصاد آموزش
۱۶		مرد	۶۵-۷۰	علوم سیاسی
۱۷		مرد	۶۵-۷۰	جامعه‌شناسی
۱۸		مرد	۳۵-۴۰	جامعه‌شناسی
۱۹		مرد	۷۰-۷۵	فلسفه
۲۰		مرد	۸۰-۸۵	علوم پایه و فلسفه علم
۲۱		مرد	۶۰-۶۵	فلسفه
۲۲		مرد	۴۰-۴۵	سیاست‌گذاری علم و فناوری
۲۳		مرد	۳۵-۴۰	اقتصاد

یافته‌ها

در این قسمت بر اساس پرسش‌های پژوهش به ترتیب به ارائه یافته‌های مرتبط با تقاضاهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی از آموزش عالی در زیست‌بوم دانشگاهی ایران پرداخته شده است.

تقاضای اجتماعی

تحلیل داده‌های گردآوری شده به شناسایی مضامین اصلی و فرعی در زمینه تقاضای اجتماعی آموزش عالی منجر شد که در جدول ۳ قابل مشاهده است. مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند متقاضیان آموزش عالی و خانواده‌های ایشان عمدتاً این نوع تقاضا را از دانشگاه‌ها دارند.

همچنین، به منظور اعتباریابی یافته‌های پژوهش، با توجه به ماهیت کیفی تحلیل داده‌ها از چهار معیار قابلیت اعتبار، انتقال‌پذیری، قابلیت اطمینان و تاییدپذیری یافته‌ها (Graneheim & Lundman, 2004) استفاده شد. به منظور بررسی این معیارها، به ترتیب از روش‌های «سه‌سویه‌سازی داده‌ای»، تحلیل گران مستقل و بازبین مستقل»، «توصیف داده‌های مطالعه» و «ارائه توضیحات و جزئیات گام به گام پژوهش و کدگذاری مجدد» و «مستندسازی پژوهشگر در خصوص داده‌ها، روش‌ها و تصمیمات» استفاده شد.

جدول ۳. مضامین اصلی و فرعی تقاضای اجتماعی از دانشگاه در جامعه ایران

ردیف	مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای پشتیبان
۱	نردبان معیشت و منزلت اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> تقاضای مدرک بالاتر و استخدام بهتر و جایگاه اقتصادی بالاتر فرار از بیکاری تقاضای تحرک اجتماعی، منزلت و جایگاه اجتماعی بالاتر و یک چیزی شدن 	۲.م، ۳.م، ۵.م، ۶.م، ۹.م، ۱۱.م، ۱۳.م، ۱۴.م، ۱۶.م، ۱۷.م
۲	نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی	<ul style="list-style-type: none"> ارزش ذاتی دانشگاه و علم‌آموزی، توسعه فردی، اسطوره علم و انتظار بهروزی و نیک‌بختی مطالبه فرزندی و وارستگی به‌واسطه تحصیل علم تربیت و رشد فضیلت‌های اخلاقی و دینی 	۲.م، ۳.م، ۴.م، ۵.م، ۶.م، ۱۱.م، ۱۲.م، ۱۴.م، ۱۵.م، ۱۷.م
۳	نردبان مشارکت مدنی و کنشگری اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> خدمت به مردم و مصالح عمومی جامعه یادگیری بحث و گفت‌وگوی اجتماعی کنشگری اجتماعی عدالت‌خواهی و محرومیت‌زدایی 	۴.م، ۵.م، ۶.م، ۸.م، ۱۴.م، ۱۷.م

تحصیلات دانشگاهی به‌واسطه گسترش ظرفیت آموزش عالی به راهکاری فراگیر و مؤثر تبدیل شده است. این مضمون از چندین مؤلفه تشکیل شده که معیشت و منزلت از اهم آنهاست. در ارتباط با مؤلفه معیشت که خود را در تقاضای شغل بهتر و جایگاه اقتصادی بالاتر نشان می‌دهد، این تصور عمومی وجود دارد

نردبان معیشت و منزلت اجتماعی

همان‌گونه که می‌توان انتظار داشت برای اکثر افراد جامعه، تأمین نیازهای اولیه و معیشتی و سپس دستیابی به منزلت اجتماعی درخور، از بالاترین اولویت و اهمیت برخوردار است. از میان راه‌های گوناگونی که افراد جامعه می‌توانند این نیازها را برآورده سازند، مسیر کسب

که تحصیلات دانشگاهی می‌تواند وضعیت و پایگاه اقتصادی متقاضی را ارتقا دهد:

[۱۴م] در واقع کسانی هستند که واقعاً نگاه اقتصادی دارند و انتظارشان از دانشگاه این است که به خودشان یا فرزندشان یک دانش و مهارتی بیفزاید تا بتوانند در مهارت‌های بالاتر اقتصادی باشند و کار و شغل داشته باشند.

اما مؤلفه دیگر تقاضای اجتماعی، یعنی منزلت، خود را در تقاضای تحرک اجتماعی، منزلت و جایگاه اجتماعی بالاتر نشان می‌دهد. در این خصوص برخی مغز تقاضای اجتماعی آموزش عالی در ایران را تقاضای منزلت اجتماعی بالاتر می‌دانند:

[۲م] از نظر مردم این است که اگر فرزند خود را مدرسه بگذارم، حتماً به چیزی می‌شود و یکی از افراد صاحب‌نام می‌شود و اسم این را پرستیژ گذاشته است. بنابراین همه همت خود را گذاشته و حتی فرش خانه خود را می‌فروشد تا به این هدف برسد و از طبقه خودش بیرون بیاید. مردم ما بیشتر کارکرد منزلتی دانشگاه مد نظرشان بوده است.

باین حال به نظر می‌رسد در جامعه ایران، تقاضای ارتقای منزلت اجتماعی نسبت به تقاضای بهبود وضعیت اقتصادی از طریق آموزش عالی قوی‌تر باشد. چراکه با توجه به مشکلات ساختاری موجود در اقتصاد کشور، تقاضای دوم پیوند محکمی با دانشگاه ندارد و کسب مدرک دانشگاهی الزاماً به شغل بهتر با درآمد بالاتر منجر نمی‌شود. در مقابل، هنوز عناوین دانشگاهی در جامعه حاوی ارزش است و می‌تواند نشانه شأن و جایگاه اجتماعی بالاتر به شمار آید:

[۱۴م] من فکر می‌کنم بیشتر به ارتقای منزلت اجتماعی کمک می‌کند و شاید به این دلیل که هنوز ارتباط دانشگاه‌های ما با بخش‌های اقتصادی و کسب‌وکار آنقدر قوی نیست که مثلاً یک فارغ‌التحصیل وقتی از دانشگاه بیرون می‌آید فرصت‌های شغلی فراوان برای وجود داشته باشد، شاید ایمپکت اجتماعی دانشگاه بیشتر از ایمپکت اقتصادی آن است.

نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی

اما تقاضای مردم از دانشگاه‌ها به تقاضای اجتماعی منزلت و معیشت محدود نمی‌شود، بلکه تقاضای مهم دیگری نیز وجود دارد که اگرچه محدودتر، ولی دارای ریشه تاریخی عمیقی است. هنوز هم کسانی در جامعه هستند که به همان صورت که در دوران قدیم رایج بود، به

دانش و علم‌آموزی به‌عنوان چیزی که ارزش ذاتی دارد بنگرند. این نوع تقاضای اجتماعی که برای مردم همچون یک «نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی» عمل می‌کند، نمایانگر تقاضای فرهنگی جامعه از دانشگاه است و یکی از مؤلفه‌های آن، دستیابی به توسعه فردی و انتظار به‌روزی، نیک‌بختی و پیشرفت از مسیر علم‌جویی است:

[۱۴م] یک عده نیز یک ارزش ذاتی برای علم و دانشگاه قائل‌اند و دغدغه اصلی‌شان الزاماً شغل یا منزلت اجتماعی نیست و اساساً عاشق علم و پژوهش‌اند و به فکر توسعه فردی خودشان‌اند.

این علم‌دوستی و اندیشه توسعه فردی حکایت از طلب نوعی از فرهیختگی، فرزانیگی و فضیلت‌طلبی دارد:

[۶م] در عامه مردم شاید خیلی قلیل افرادی را بتوانیم پیدا کنیم که یک نردبان فضیلت فرهنگی اخلاقی نیز در آنجا ببینند، به‌طوری این‌گونه گفته می‌شود که ناسلامتی شما دانشگاه رفته‌اید و این چه حرکتی است که از شما سر می‌زند. این احترام را اگر خوب بکاویم مبنای آن یک نگاه فرهنگی و اخلاقی مثبت به دانشگاه است.

حتی برخی مصاحبه‌شوندگان تأسیس دانشگاه‌های دینی از سوی خانواده‌های متدین، اقشار روحانی و نهادهای نظامی را نیز برخاسته از وجود و بلکه قوت وجود این تقاضا _ یعنی تمنا و طلب تعالی اخلاقی از دانشگاه _ در زیست‌بوم دانشگاهی ایران می‌دانستند:

[۲م] من حتماً می‌گویم در ایران چیز دیگری هم هست که آن اصل است، آن تعالی اخلاقی است. انتظاری که مردم دارند، اینکه وقتی من مثلاً بچه‌ام را فرستادم دانشگاه برگشت یک آدم متفاوتی شده باشد. همین تقاضا باعث می‌شود که شما دانشگاه‌امام حسین و دانشگاه امام صادق و ... تأسیس می‌کنید. این دانشگاه‌ها دنبال چه هستند؟ اگر دانشگاه‌هایی که ما داشتیم دچار این خلأ نبود و بین دین و اخلاق و علم آشتی برقرار بود، نمی‌رفتند دنبال تأسیس دانشگاه جدید ... این یعنی یک خلأ شدیدی هست که آن سکولار بودن دانشگاه‌های ایرانی است، لذا متدینین که می‌خواهند آن را جبران کنند می‌آیند و سعی می‌کنند [با تأسیس دانشگاه‌های جدید] تعالی اخلاقی را وارد دانشگاه کنند.

نردبان خدمت و مشارکت مدنی

افزون بر دو تقاضای اجتماعی پیشین، در برخی مصاحبه‌ها به

دانشگاهیان در این است که وجدان بیدار و بیدارگر باشند نه پرسش‌کننده به‌سوی قدرت ... این وجدان بیدار به ملت آگاهی می‌دهد و به حاکمیت اعتراض می‌کند در مواردی که در حق و حقوق مردم خیط و خطاهایی می‌شود. البته برای یک رجل دانشگاهی چه دانشجو و چه استاد منعی وجود ندارد که وارد حاکمیت شود.

تقاضای اقتصادی

دسته دوم تقاضاهای جامعه از دانشگاه، تقاضای اقتصادی است که اغلب از طرف بخش اقتصادی و بازار کار نسبت به دانشگاه مطرح می‌شود. مضامین اصلی و فرعی شناسایی شده در این زمینه در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. مضامین اصلی و فرعی تقاضای اقتصادی از دانشگاه در جامعه ایران

رده‌های پشتیبان	مضامین فرعی	مضمون اصلی	ردیف
۲.م، ۳.م، ۴.م، ۶.م، ۷.م، ۸.م، ۱۱.م، ۱۲.م، ۱۴.م، ۱۵.م، ۱۷.م، ۹.م	<ul style="list-style-type: none"> ◇ تقاضای اقتصادی ناچیز در حد دانش معمول مورد نیاز یک تکنسین برای مونتاژ، تعمیر و نگهداری ◇ مونتاژکار بودن صنعت ایران ◇ رقابتی نبودن اقتصاد و بی‌نیازی از تحقیق و توسعه و نوآوری ◇ ظرفیت جذب پایین علم و فناوری پیشرفته دانشگاهی در زیست‌بوم اقتصادی جامعه 	تقاضای علامت‌دهی و تربیت تکنسین و نیروی کار ماهر	۱

شبه‌دولتی بودند. این‌گونه بنگاه‌های اقتصادی در یک فضای رقابتی قرار نمی‌گیرند. در فضای اقتصاد رقابتی است که شما به یک متخصص نیاز خواهید داشت تا به شما راه‌حل نشان دهد.

در واقع وجود فضای رقابتی که نیاز به بهبود و نوسازی دائمی فرایندها و محصولات در آن احساس می‌شود، به‌عنوان یکی از الزامات شکل‌گیری تقاضای سطح بالای علم و فناوری در نظام اقتصادی دانسته شده است. اگرچه در صنعتی که عمده آن مبتنی بر مونتاژ قطعات آماده بوده و از یک بازار انحصاری نیز برخوردار است، فروش محصولاتش همیشه تضمین می‌شود، لذا نیاز چندانی هم به بهبود کیفیت نخواهد داشت. بالطبع تقاضای چندانی هم برای بهره‌مندی از پژوهش و نوآوری دانشگاهی برای ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری پدید نخواهد آمد. از این‌رو ظرفیت جذب علم و فناوری دانشگاهی توسط بخش اقتصادی بسیار پایین و نزدیک به صفر است. به همین دلیل، فقط تقاضای ایجابی نظام اقتصادی از دانشگاه که از اظهارنظرهای مصاحبه‌شوندگان استخراج شد، محدود به تقاضای علامت‌دهی^۱ برای آشکار ساختن نیروی کار مستعد و تقاضای تربیت تکنسین برای بهره‌برداری، نگهداری و تعمیر تجهیزات

تقاضای دیگری اشاره شد که به نظر می‌رسد در قلب مأموریت‌های عمومی دانشگاه و عمیقاً در خدمت منافع عامه قرار دارد. این تقاضا که می‌توان آن را نردبان خدمت و مشارکت مدنی نامید، خود را در انگیزه خدمت به مردم و تعهد به پیگیری منافع عامه و مصالح عمومی کشور، یادگیری بحث و گفت‌وگوی سازنده اجتماعی و کنشگری اجتماعی معطوف به عدالت و ظلم‌ستیزی نشان می‌دهد:

[۱۴م] حتی انگیزه خدمت را نیز می‌بینید که کسانی از قرار گرفتن در مسیر علم و دانش دنبال این هستند که به جایی برسند که بتوانند خدمت بیشتری به مردم کنند.

همچنین می‌توان به مؤلفه کنشگری اجتماعی اشاره کرد:

[۱۸م] [این] کنشگری اولاً معطوف به قدرت نیست یعنی برای عزم به کسب قدرت نیست. اصلاً زیبایی

متطابق نظر اغلب مصاحبه‌شوندگان، ساختار اقتصادی معیوب کشور ریشه تقاضای ناچیز اقتصادی از دانشگاه‌های ایران است. در واقع به اعتقاد ایشان چرخ اقتصاد کشور به کمک درآمد حاصل از فروش نفت می‌چرخیده و می‌چرخد و نیاز اساسی به علم و آموزش عالی دانشگاهی ندارد:

[۱۳م] ما چه کار کردیم؟ آن نیازهای زندگی و معیشتی را که از غرب می‌گیریم از قبل بوده و هیچ تعبیر زیادی هم در آن نداریم و از آن طرف هم پولی که باید پرداخت کنیم از نفت درمی‌آوریم و پرداخت می‌کنیم. بنابراین نفتی بود که پولش را می‌دادیم آمدیم یک چیز مصنوعی ایجاد کردیم به اسم دانشگاه برای اینکه بالاخره آن نظام دیوان‌سالاری و اینها را به شکلی پرکنیم و مدرکی باشد.

برخی دیگر، علت اصلی تقاضای سطح پایین تقاضای علم و فناوری در ساختار اقتصادی را در عدم رقابت جدی و تسلط بخش دولتی بر این ساختار می‌دانند:

[۱۲م] ساختار اقتصادی ما عمدتاً ساختار دولتی است و حتی بنگاه‌های بزرگ ما برای مدت‌های طولانی توسط دولت اداره می‌شدند و وقتی نیز دولتی نبودند

1. signalling

وارداتی بود.

دوم تعمیر و نگهداری ... خب مثلاً تو کره جنوبی
سامسونگ می‌ره از دو تا دانشگاه خاص نیرو می‌گیره،
چرا؟ چون اینها کیفیتشان خوب است ... اینجا چی؟
اینجا سامسونگی در کار نیست.

تقاضای علامت‌دهی و تربیت تکنسین و نیروی کار ماهر

همان‌طور که گفته شد عمده تقاضایی که اقتصاد کشور از دانشگاه دارد، تقاضای علامت‌دهی و تربیت تکنسین است. یکی از مصاحبه‌شوندگان، این تقاضا را به صورت زیر شرح داد:

[۳م] نظام اقتصادی مطالبه خاصی از دانشگاه ندارد. غیر از یک سری آموزش‌های بیسیک و کلی ... طرف رشته برق بفهمد که خازن چیست و ترانزیستور چیست و چهار تا چیز را بلد باشد برایش کفایت می‌کرد. چرا؟ خب بالاخره می‌خواهد یک چیزی را عوض کند، یک لامپی را ببیند، یک چیزی را تعمیر بکند. بیشتر از این به دانشگاه نیاز نداشت! این صنعت نه ریسرچ داشت، نه دیزاین داشت ... از نظر توانمندی بنگاهی که نگاه بکنیم اینها یک موتناژ می‌کردند و

اظهار نظر بالا که اغلب مصاحبه‌شوندگان به آن اذعان داشتند، حاکی از این است که ساختار اقتصادی فعلی فاقد تحرک و پویایی فناورانه است و تحصیلات دانشگاهی ارزش‌افزوده خاصی برای نیروی کار ایجاد نمی‌کند.

تقاضای سیاسی

دسته سوم تقاضاهای جامعه ایران از دانشگاه، تقاضای سیاسی است که اغلب از طرف دولت و نظام سیاسی کشور مطرح می‌شود. لازم است توضیح داده شود که در این پژوهش، مقصود از دولت نه دولت به‌عنوان یکی از قوای سه‌گانه بلکه به صورت عام (state) مطرح است. مضامین اصلی و فرعی شناسایی شده در این زمینه در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵. مضامین اصلی و فرعی تقاضای سیاسی از دانشگاه در جامعه ایران

ردیف	مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای پشتیبان
۱	کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه	<ul style="list-style-type: none"> ناباوری به دانشگاه در حل مسائل اساسی کشور فقدان تقاضای واقعی نهادهای حاکمیتی کشور از دانشگاه مطالبه کنترل دانشگاه و کارکردهای انتقادی آن تلقی تجملی و زینتی از نهاد دانشگاه 	۲.م، ۳.م، ۴.م، ۵.م، ۶.م، ۷.م، ۹.م، ۱۱.م، ۱۲.م، ۱۴.م، ۱۶.م، ۱۷.م
۲	سیاست پژوهی و ارائه خدمات مستشاری حل مسئله	<ul style="list-style-type: none"> ارشاد و راهنمایی دولت سیاست پژوهی برای دستگاه‌های دولتی پژوهش‌های حل مسئله و خدمات مستشاری به دولت 	۲.م، ۴.م، ۵.م، ۱۱.م، ۱۳.م، ۱۴.م، ۱۶.م، ۹.م
۳	ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی در خود و جامعه	<ul style="list-style-type: none"> ایستادگی و تقابل در برابر نظم جهانی و سلطه‌گری آمریکا اسلامی‌سازی دانشگاه با هدف تعالی اخلاقی، دینی و فرهنگی جامعه حمایت و پشتیبانی نظری و ترویجی از فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی طرح انتقادات از نظام به صورت کنترل‌شده به گونه‌ای که سبب تضعیف نظام نشود اعطای آزادی دانشگاهی در چارچوب منافع نظام با خط قرمزهای نظام 	۱.م، ۱۷.م، ۲.م، ۵.م، ۱۰.م، ۱۶.م، ۱۷.م
۴	تحول بنیادین علوم (علوم انسانی اسلامی)	<ul style="list-style-type: none"> جایگزینی عقلانیت ابزاری موجود در علوم دانشگاهی با عقلانیت اسلامی تدارک فلسفه آموزش عالی مبتنی بر فلسفه سیاسی و فلسفه اخلاق اسلامی ضرورت دیسیپلین‌سازی دانشگاه ایرانی با توجه به فرهنگ ایرانی_اسلامی 	۱.م، ۲.م، ۳.م، ۱۱.م، ۱۶.م، ۱۷.م، ۱۸.م
۵	رهبری اجتماع در چارچوب نظریه جمهوری اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> ایفای نقش نخبگانی و هدایتی برای ترویج اندیشه‌های رهبری به عموم مردم مشارکت دانشگاهیان در کنار حوزویان به عنوان یال‌های هرم رهبری اجتماعی تربیت رهبران اجتماعی و راهبران دموکراسی مورد نیاز کشور در آینده 	۱.م، ۲.م، ۳.م، ۴.م، ۱۴.م
۶	نظام‌سازی و ارائه الگویی بدیل از توسعه براساس مکتب انقلاب اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> طراحی و نقد الگوهای اداره کشور نظام‌سازی برای جمهوری اسلامی طراحی اقتصاد کشور بصورت متمایز از اقتصاد سرمایه‌داری و کمونیستی 	۲.م، ۳.م، ۴.م

مطابق جدول ۵، از تحلیل تجارب مشارکت‌کنندگان پژوهش‌شش مضمون اصلی در زمینه تقاضای سیاسی از دانشگاه شامل تقاضای سلبی کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه، سیاست‌پژوهی و ارائه خدمات مستشاری حل مسئله، ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی در خود و جامعه، تحول بنیادین علوم انسانی اسلامی، رهبری اجتماعی در چهارچوب نظریه جمهوری اسلامی و نظام‌سازی و ارائه الگویی بدیل از توسعه بر اساس مکتب انقلاب اسلامی به دست آمد. در ادامه، به تبیین این مضامین پرداخته شده است.

کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه

اگرچه برخی نقش‌های دانشگاه، مطلوب دولت و نظام سیاسی جامعه هستند، با این حال برخی دیگر از نقش‌های آن ممکن است نامطلوب باشند و دولت ممکن است درصدد مقابله و کنترل آن‌ها بر بیاید که این موارد را می‌توان به‌عنوان تقاضای سیاسی سلبی صورت‌بندی کرد. تحلیل نظرات مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که جلوه‌هایی از این مسئله در زیست‌بوم آموزش عالی ایران وجود دارد. در این رابطه، سه راهبرد بی‌اعتنایی به دانشگاه، استفاده زینتی از دانشگاه و کنترل کارکردهای انتقادی دانشگاه در پیش گرفته می‌شود. راهبرد اول، بی‌اعتنایی و بی‌توجهی به دانشگاه است که از ناباوری حاکمیت به دانشگاه در حل مسائل اساسی کشور ناشی می‌شود:

[۷م] دانشگاه یک معضلات بنیادی دارد. این نیست که حاکمیت یک مطالبات کارشناسانه دقیقی را با توجه به عرصه‌های مختلف حاکمیتی مثل اقتصاد، صنعت، کشاورزی، تعلیم و تربیت، شهرسازی، محیط زیست و ... مطالبه کند، اصلاً مطالبه‌ای رخ نمی‌دهد ... حاکمان باید این خودباوری را پیدا کنند که دانشگاه‌های ما می‌توانند جوابگو باشند و خواسته‌هایی را برآورده کنند.

ناباوری به دانشگاه امکان هرگونه استفاده از کارکردهای ذاتی و مفید دانشگاه را منتفی می‌کند و به برجسته شدن کارکردهای فرعی و نمادین آن منجر می‌شود. تلقی دانشگاه در قامت نهادی زینتی که نشانه و نماد پیشرفت و توسعه یافتگی است، مظهر چنین تفکری است. نقل‌قول‌های زیر به این موضوع اشاره دارند:

[۳م] آمدیم یک چیز مصنوعی ایجاد کردیم به اسم دانشگاه برای اینکه بالاخره آن نظام دیوان‌سالاری و اینها را به شکلی پرکنیم و مدرکی باشد ... کاملاً دانشگاه در ایران مصنوعی است. کاملاً که می‌گویم نه حالا صددرصد ولی ۱۰ درصد آن هم به خاطر شنایی که بعضی از اساتید برخلاف جریان رودخانه دارند می‌کنند.

[۷م] حاکمان ما باید به این برسند که دانشگاه ابزار نیست، دانشگاه برای [زینت بخشیدن به] نماز جمعه و ... نیست.

راهبرد سومی که دولت نسبت به کارکردهای دانشگاه که آن را نامطلوب، انتقادی و اپوزیسیونی می‌پندارد، اتخاذ می‌کند عبارت است از کنترل آن‌ها:

[۳م] بعد از انقلاب شاید نظام سیاسی ما هم مثلاً یاد گرفت از تجربه شاه چون تجربه نشون داده بود همیشه دانشگاه‌ها منتقد و مخالف جریان حاکم‌اند. وقتی که تو می‌ری می‌گی از غرب چیزی یاد بگیریم دیگه فقط علم و فن نیست دیگه، می‌گن ما آزادی غربی می‌خواهیم، دموکراسی غربی می‌خواهیم ... من فکر می‌کنم بعد از انقلاب یکی از اصلی‌ترین خواسته‌های حاکمیت از دانشگاه این بود که بر علیه‌اش کاری نکنند. و به انواع مختلف تلاش داشته دانشگاه رو کنترل کنه.

در مقابل تقاضاهای سیاسی سلبی، تقاضاهای ایجابی قرار می‌گیرند که مربوط به آن دسته از کارکردهای دانشگاه می‌شوند که درون چهارچوب‌های پذیرفته‌شده نظام سیاسی در کشور به انجام می‌رسند. در ادامه تقاضاهای ایجابی دولت از دانشگاه توضیح داده شده است.

سیاست‌پژوهی و ارائه خدمات مستشاری حل مسئله

این تقاضا، کمتر چالشی و مناقشه‌برانگیز است و کمتر ابتکار عمل در آن به دست دانشگاه است. با این حال این تقاضا ظرفیت زیادی برای نقش‌آفرینی دانشگاه در حل لایه‌های از مسائل کشور دارد که کمتر سیاسی و عمدتاً فنی و تخصصی است:

[۱۴م] یک زمان نیز کنشگری سیاسی دانشگاه را در این فضا می‌آوریم که دانشگاه‌ها تصمیم می‌گیرند به تقاضاهایی که دولت از ایشان در حوزه سیاست‌پژوهی دارد پاسخگو باشند. دانشگاه‌ها این مأموریت را برای خودشان قائل می‌شوند که بخشی از فعالیت‌هایشان را روی این حوزه که مورد تقاضای نظام سیاسی است متمرکز کنند؛ از این جنس که پاسخ‌های تخصصی است تا پاسخ‌های عمومی ... شاید اگر اسم آن را نقش سیاستی بگذاریم بهتر از سیاسی باشد. نقش سیاسی ذهن سریع به سمت انتخابات و ... می‌رود ولی این علم سیاست‌گذاری است یعنی تأثیرگذاری روی کیفیت تصمیمات.

ارشاد یا هدایت دولت عنوان دیگری است که از طرف برخی

مشارکت‌کنندگان در پژوهش برای اشاره به این تقاضا استفاده شده است. مقصود از این تقاضا، همانا مشورت دادن به دولت‌ها درباره اقدامات و تصمیمات صحیح است:

[۵،م] دانشگاه‌ها یک وظیفه‌شان راهنمایی دولت است که به نظر من خیلی وقت‌ها می‌توانند سمنارها و همایش‌هایی در این خصوص برگزار کنند و به جماعی برسند و بعد به دولت توصیه کنند. یکی از وظایف دانشگاه‌ها ارشاد دولت است، البته دولت خیلی کم به دانشگاه‌ها ارجاع دارد و مشورت می‌خواهد. نه از دانشگاه‌ها مشورت می‌خواهد و نه از فرهنگستان‌ها مشورت می‌خواهد. درحالی‌که آن‌ها کارشان دادن مشورت سنجیده به دولت است.

ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی در خود و جامعه

با توجه به اظهارنظرهای مشارکت‌کنندگان پژوهش، تقاضای دیگری که دولت در حال حاضر از دانشگاه دارد ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی در درون دانشگاه و در جامعه است. در این تقاضا، مؤلفه‌هایی از ایدئولوژی نظام به‌طور خاص مورد تأکیدند که از جمله آن‌ها می‌توان اسلامی‌سازی دانشگاه با هدف تعالی اخلاقی، دینی و فرهنگی جامعه، حمایت و پشتیبانی نظری و ترویجی از فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی، تقویت اقتدار نظام، مقابله با غرب‌زدگی فرهنگی دانشگاه‌ها، و ایستادگی و تقابل در برابر نظم جهانی و سلطه‌گری آمریکا را نام برد. اظهارنظرهای زیر به این مقوله‌ها اشاره دارند:

[۱۷،م] در انقلاب کل بازی دانشگاه به هم می‌ریزد یعنی قاعده بازی عوض می‌شود. دانشگاه ذیل نوسازی درست شده بود ولی بازی نوسازی معنایش را از دست می‌دهد و می‌گویند می‌خواهیم اسلامی‌سازی کنیم یعنی از نو.

[۵،م] اول از همه و مهم‌تر از همه چیز اصلاح فرهنگ جامعه است، از دبستان تا مقاطع بالاتر. مشکل مهم نبودن هویت ایرانی-اسلامی در افراد است و نگاه همگی به سمت غرب است ... این موارد ناشی از برداشت‌های غلط است و در درجه اول باید فرهنگ اصلاح شود، این فرهنگ است که خود را به اقتصاد تحمیل خواهد کرد.

[۱،م] بعد از جنگ جهانی دوم یک ساختار جهانی پدید آمده که اقتضا می‌کند کشورها در آموزش

عالی دنبال چه چیزهایی بگردند ... در مورد کشور ما هم انقلاب اسلامی یک سری اقتضائاتی دارد که آن اقتضائات توسط اندیشه سیاسی دارد القا می‌شود به دانشگاه که دانشگاه، این کار را انجام بده، این ساختاری که می‌گوید این ایران است و دیگری، بقیه جهان که در رأس آن یک کسی مثل آمریکا که سلطه دارد.

در این تقاضا نوعی از نقد، آزاداندیشی و نظریه‌پردازی مورد پذیرش است که موجب تقویت نظام شود و به آن ضربه وارد نکند. در این دیدگاه، آزاداندیشی به‌معنای آزاد شدن از قید و بند تفکرات و نظریه‌های غربی و تقلید نکردن از آن‌هاست. اما در عین حال، اندیشه‌ورزی صحیح نمی‌تواند به‌صورت مطلق از هر گونه قید و بند فارغ باشد. اندیشه‌ورزی در دانشگاه باید همراه با پایبندی به منافع نظام که برآمده از اراده ملت است، صورت پذیرد و در تقابل با اصول و ارزش‌های اعتقادی و دینی نظام و مردم قرار نداشته باشد.

[۱۷،م] من دانشگاه را در نظام جمهوری اسلامی که برآمده از اراده ملت است [ملزم به] همسویی با نظام می‌دانم؛ فعالیت‌هایی که همسو با نظام است و در راستای اقتدار نظام است مجاز است و شرعی. من به این قائل نیستم که کتاب مارکس را بگیرم و از پول دولتی آن را چاپ و نشر کنم که این تفکر را اشاعه دهم و نمی‌توانم به یک تشکل دانشجویی که با اراده ملت تقابل می‌کند به‌عنوان یک مسئول از آن تشکل حمایت کنم.

تحول بنیادین علوم (علوم انسانی اسلامی)

تقاضای دیگر دولت از دانشگاه در ایران که شرکت‌کنندگان در پژوهش به آن اشاره کرده‌اند، ایجاد تحول بنیادین در علوم، به‌ویژه علوم انسانی است. با توجه به پیشرو بودن غرب در تولید علم جدید، دانشگاه‌های کشور در معرض پیکره آماده‌ای از دانش در حوزه‌های مختلف قرار دارند. نظام سیاسی کشور از دانشگاه انتظار دارد که از پیروی محض فلسفه، روش‌ها و ماحصل دانش غربی احتراز جوید و مبتنی بر سنت‌های تمدنی، فکری و دینی که خود را بر خاسته از آن می‌داند، طرح تازه‌ای از دانش را پی‌ریزی و ایجاد کند که ویژگی‌های آن در نقل قول‌های زیر قابل مشاهده است:

[۱،م] فناوری یک جان دارد که علوم خارجی است، علوم خارجی آن علوم فنی مهندسی است، یک نفس دارد و نفس آن علوم پایه است و یک عقل دارد که آن عقلانیت ابزاری است و تا آنجا باید رفت. ما

در قبال عقلانیت ابزاری عقلانیت‌های دیگری داریم و باید آنها جایگزین شوند و درون شکم اسب تروا اینها قرار دارند، لذا برنامه‌ریزی علمی ما باید عمق پیدا کند و مشکل نظام آموزشی ما سطحی بودن و تقلیدی بودن آن است، به افق تکنولوژی نگاه می‌کنند، ارتباطش را با عقبه عقلانیت جهان اسلام قطع کرده است؛ آن کاری که امام گفتند تیزهوشان خود را بفروستید عرفان اسلامی و فلسفه اسلامی بخوانند، ما باید تیزهوشان خودمان را بفروستیم اینها را و ارتباطشان را با حوزه‌های نظری رشته‌های علوم پایه و علوم اجتماعی بازخوانی کنند.

[م. ۱] دانشگاهی که من معتقد هستم دانشگاه مولد است نه مقلد. دانشگاه ما هیچ رشته‌ای را تولید نکرده است. دیسپلین‌هایش مقلد محض است. من می‌گویم دانشگاه [دیسپلین‌ساز] یعنی مولد در روش، مولد در علم، خودش مولد در روش علمی است، خودش می‌تواند دانش ضمنی سرزمین خودش را به دانش آشکار تبدیل کند. این را اگر مدیریت دانش بگیریم، دانشگاه بومی باید بتواند این کارکرد را داشته باشد.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مراد از تحول در علوم انسانی این است که محتوای ارزشی در آن‌ها پررنگ‌تر شود. علوم انسانی مطلوب باید با توجه به زمینه‌های اختصاصی فرهنگی و تاریخی ایران شکل بگیرد که از آن با عنوان علوم انسانی اسلامی یاد می‌شود. در علوم انسانی اسلامی، دانش در حوزه‌های مختلف باید کاملاً در پیوند و بر مبنای فلسفه اسلامی شکل بگیرد و عقلانیت اسلامی جایگزین عقلانیت ابزاری موجود در علوم دانشگاهی به سبک غربی شود.

رهبری اجتماع در چارچوب نظریه جمهوری اسلامی

دانشگاه و دانشگاهیان همواره مورد توجه رهبران انقلاب اسلامی ایران بوده‌اند. طبق نظر ایشان، دانشگاه محل اجتماع نخبگان و خواص جامعه است که می‌تواند مهم‌ترین نقش را در تحقق اهداف انقلاب ایفا کند. طبق نقل قول زیر، در دیدگاه بنیان‌گذار انقلاب اسلامی دانشگاه در کنار حوزه به‌عنوان دو بال رهبری تشکیلاتی جامعه مطرح بوده‌اند:

[م. ۳] فهمی که ما از امام خمینی یاد گرفتیم این بود که رهبری تشکیلاتی جامعه دست این دو مجموعه است، خیلی هم فرقی بینشان نمی‌بینم حوزه و دانشگاه... آن نظام تشکیلاتی که می‌تواند این انقلاب را به سامان برساند شبکه‌های اقشار مردم است، شبکه کارگری، شبکه دانش‌آموزی، شبکه معلمان،

شبکه فلان که در رأس آن — طبق حرف امام دارم می‌گویم — دو شبکه است، شبکه دانشگاهیان انقلابی و شبکه روحانیت انقلابی... یعنی آن لایه نخبگانی که واسطه بین رهبر و جامعه می‌شود... در رهبری اجتماعی کمک می‌کند... این را ولی فقیه ما گفته است، وقتی می‌گوید حوزه و دانشگاه دو بال انقلاب هستند، یعنی دارد تکلیف می‌کند.

در این دیدگاه، دانشگاه محل تربیت رهبران و عناصر تأثیرگذار جامعه است، افرادی که می‌توانند نقش واسطه را بین رهبری نظام و مردم بر عهده داشته باشند و اندیشه‌ها و آرمان‌های انقلاب را برای مردم تبیین کنند. شبکه‌های مختلفی در نظام اسلامی وجود دارند، از قبیل شبکه کارگری، شبکه دانش‌آموزی، شبکه معلمان و امثال آن که دانشگاه باید به آن‌ها خط‌دهی کند. این وظیفه و تقاضا را ولی فقیه جامعه بر عهده دانشگاه گذاشته و دانشگاه ذیل رهبری جامعه اسلامی مشروعیت پیدا می‌کند.

نظام‌سازی و ارائه الگویی بدیل از توسعه براساس مکتب انقلاب اسلامی

تقاضای ادراک‌شده دیگر توسط شرکت‌کنندگان پژوهش که نظام سیاسی کشور از دانشگاه دارد، نظام‌سازی برای انقلاب اسلامی است که در دو محور پرورش نیروی انسانی متعهد و کارآمد و طراحی و ساخت مدل‌های حکمرانی و اقتصادی اداره کشور باید دنبال شود. انقلاب اسلامی که با نفی ساختارهای قبلی همراه بود، به دنبال ارائه الگوهای بدیل و متمایزی نسبت به اندیشه‌های چپ و راست یا همان سرمایه‌داری و کمونیسم است:

[م. ۲] اگر رویکرد دانشگاه رویکرد هدایتگرانه‌ای باشد می‌آید در حوزه اقتصاد در هر سه سطح اقدام می‌کند. هم پرورش نیرو، هم ارائه مدل‌های اقتصادی، هم پرورش نیرو برای پیاده‌سازی آن مدل‌های اقتصادی. یعنی نه تنها دانشکده اقتصاد باید برای شما نیرو پرورش بدهد که مشاوره اقتصادی به شما بدهد، بلکه دانشکده نفت هم باید نیرویی پرورش دهد که بتواند مدل اقتصادی که شما طراحی کردید را اجرا کند.

بنابراین، هنوز فرایند نظام‌سازی و دولت‌سازی در کشور به اتمام نرسیده است و تقاضا از دانشگاه در ایران برخلاف شوریهایی که سیستم‌های اداری و اقتصادی آن‌ها به ثبات بالایی رسیده است، صرفاً در سطح رفع مسائل و ایرادهای عرضی باقی نمی‌ماند، بلکه انتظار طراحی و پی‌ریزی بنیان‌ها و ساختارهای یک نظام و تمدن جدید براساس مکتب انقلاب اسلامی وجود دارد.

بحث

دانشجویان نسل اول، کمک به ارتقای سطح زندگی خانواده و جامعه محلی خود و رفع محرومیت آن‌هاست (Cuellar et al., 2022). یافته‌های پژوهش در بخش تقاضای اقتصادی جامعه از آموزش عالی نشان داد که به دلایلی از قبیل ساختار اقتصادی معیوب، دولتی بودن اقتصاد و ضعف رقابت در کشور، تقاضای اقتصادی از آموزش عالی در سطح بسیار پایینی قرار دارد و آن را می‌توان فقط در تقاضای علامت‌دهی و تربیت تکنسین و نیروی کار ماهر خلاصه کرد. سطح پایین تقاضای اقتصاد کشور از آموزش عالی را می‌توان یکی از علل اصلی عدم هماهنگی دانشگاه و بازار کار و فقدان تطابق در عرضه و تقاضای مهارت نیروی کار در ایران قلمداد کرد که در برخی از پژوهش‌ها برجسته شده است (Ghamary et al., 2023). در پژوهش‌های دیگر، شناخت ماهیت تقاضای اقتصادی آموزش عالی از طرف بخش اقتصادی جامعه به‌طور مستقل مورد توجه قرار نگرفته است. با این حال در مقایسه با تقاضای علامت‌دهی که می‌توان از آن به تقاضای حداقلی از آموزش عالی تعبیر کرد، در اقتصادهای توسعه‌یافته‌تر، تقاضاهای مهم‌تری مانند تربیت فارغ‌التحصیلان توانمند برای اقتصاد جدید جهانی، افزایش بهره‌وری و رشد اقتصادی (Chan, 2016) از آموزش عالی وجود دارد که به‌صورت غیرمستقیم در پژوهش‌های مرتبط با این حوزه به آن‌ها اشاره شده است. همچنین، انتشار مقالات کاربردی، ثبت اختراع و پتنت، ارائه مشاوره و تولید نمونه اولیه محصول، مسیرهای دیگری هستند که دانشگاه‌ها در جوامع توسعه‌یافته بر توسعه فناوری و نوآوری در صنعت تأثیر می‌گذارند (Cohen et al., 2002). در رابطه با تقاضای سیاسی از دانشگاه، در پژوهش‌هایی که درباره آموزش عالی کشورهای غربی انجام گرفته است، این نوع تقاضا با تقاضای اقتصادی بسیار آمیختگی دارند یا بهتر است بگوییم بخشی از ماهیت تقاضای سیاسی را مؤلفه‌های اقتصادی مانند تولید علم و فناوری به‌منظور رشد و توسعه اقتصادی و پرورش شایستگی‌های لازم برای خودکفایی اقتصادی تشکیل می‌دهند که دولت به‌خاطر این نقش دانشگاه‌ها حاضر است از بودجه عمومی به آن‌ها اختصاص دهد (Vargas, 2014). یکی از دلایل این پدیده آن است که در نظام‌های لیبرال-دموکراسی، توسعه اقتصادی از موقعیت بی‌بدیلی برخوردار است. در مقایسه با این نظام‌ها، در نظام سیاسی ایران که بر مبنای مکتب جدید و متفاوتی با عنوان انقلاب اسلامی بنیان گذاشته شده است، تقاضاهای متمایزی از قبیل ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلاب اسلامی، تحول بنیادین علوم انسانی اسلامی و ارائه الگوی بدیل از توسعه براساس این مکتب فراروی آموزش عالی کشور قرار گرفته است. از دیگر مؤلفه‌های تقاضای سیاسی از دانشگاه در پیشینه پژوهشی می‌توان به افزایش تمایل فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به رأی دادن و توسعه ارزش‌های دموکراتیک در جامعه (Chan, 2016)

در پژوهش حاضر، به شناسایی انواع تقاضاهای جامعه ایران از دانشگاه از سه جنبه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی پرداخته شد. از نظر تقاضای اجتماعی که بروز و ظهور آن بیشتر مربوط به عموم مردم می‌شود، سه نوع تقاضای اصلی شامل نردبان معیشت و منزلت اجتماعی، نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی و نردبان خدمت و مشارکت مدنی شناسایی شدند. هر سه مورد این مقوله‌ها دارای یافته‌های همسویی با شدت و ضعف مختلف در پژوهش‌های پیشین هستند. مؤلفه‌های مرتبط با نردبان معیشت و منزلت اجتماعی، از مهم‌ترین تقاضاها و انگیزه‌هایی هستند که دانشجویان، خانواده‌ها و به‌طور کلی جامعه را به پیگیری تحصیلات عالی وامی‌دارند. کسب منزلت اجتماعی بالاتر، یافتن شغل مناسب و کسب درآمد بالاتر (Arasteh et al., 2012)، بهبود وضعیت شغلی (Mahdzadeh & Hashemi, 2019)، شغل بهتر، درآمد بیشتر و وجهه اجتماعی تحصیلات (Karami et al., 2018)، تحرک اجتماعی و منافع فردی (Cuellar et al., 2022) و آمادگی برای ورود به بازار کار (Brooks et al., 2021)، از جمله نمونه‌های این تقاضا هستند.

در رابطه با مقوله نردبان فضیلت و فرهیختگی اخلاقی، در پژوهش‌های گذشته به موضوعاتی از قبیل رسیدن به رشد فکری و خودشناسی (Arasteh et al., 2012)، شناخت خود (Hill et al., 2016)، دستیابی به رشد و توسعه شخصی (Brooks et al., 2021) و پیدا کردن وسعت نظر (Cuellar et al., 2022) اشاره شده است. به‌عنوان تفاوت یافته‌های پژوهش حاضر در این رابطه با یافته‌های پژوهش‌های پیشین می‌توان گفت با اینکه در پژوهش‌های پیشین، مفاهیم مرتبط با توسعه شخصی به‌صورت عام برجسته شده‌اند، اما برای مصاحبه‌شوندگان پژوهش حاضر، علاوه بر ارزش‌های ذاتی آموزش عالی و دانشمند شدن، رشد فضیلت‌های اخلاقی، دینی و معنوی نیز مورد توجه بوده‌اند.

همچنین در ارتباط با تقاضای آموزش عالی به‌مثابه نردبان خدمت و مشارکت مدنی، در پژوهش‌های تجربی گذشته به عناصری مانند دغدغه خدمت به جامعه و حل مشکلات آن (Arasteh et al., 2012)، جهت‌گیری اجتماعی¹ (Hill et al., 2016) و کمک به پیشرفت و توسعه اجتماعی (Brooks et al., 2021)، اشاره شده که بخشی از انگیزه‌های افراد جامعه را برای ورود به دانشگاه تشکیل می‌دهد. در این میان، برخی پژوهش‌ها از تفاوت دیدگاه دانشجویان نسل اول نسبت به دانشجویان نسل‌های بعدی درباره مقوله مشارکت مدنی پرده برمی‌دارند. درحالی‌که دانشجویان نسل‌های بعدی در پی ارتقای تفکر انتقادی، مشارکت مدنی و بهبود کل جامعه هستند، هدف اولیه

1. prosocial orientation

و تربیت وزیران، روحانیون و رهبران جامعه (Brubacher, 2017) اشاره کرد که مورد اخیر از جمله اهداف اولیه بنای دانشگاه‌های بنامی مانند بیل و هاروارد بوده‌اند و قابل مقایسه با تقاضای ایفای نقش رهبری اجتماع در چهارچوب نظریه جمهوری اسلامی توسط نخبگان دانشگاهی در ایران است.

از طرف دیگر، تقاضای اجتماعی و تقاضای اقتصادی نیز برای آنکه تحقق پیدا کرده، پاسخ مناسب را از آموزش عالی دریافت کنند، باید در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه و گسترش آموزش عالی که دولت در پیش می‌گیرد، انعکاس داشته باشند. بررسی شواهد موجود نشان می‌دهد که گسترش آموزش عالی ایران در چند دهه اخیر بیشتر به رویکرد تقاضای اجتماعی گرایش داشته است. علاوه بر کثرت مضامین شناسایی شده در زمینه تقاضای اجتماعی نسبت به تقاضای اقتصادی که به طور کلی نشان‌دهنده برجستگی و غالب بودن مؤلفه‌های رویکرد تقاضای اجتماعی است، شواهدی چون هدف‌گذاری برای تعداد دانشجویان مقاطع تحصیلی مختلف و تعداد سالانه فارغ‌التحصیلان دانشگاهی (عرضه نیروی کار) برای افق ۱۴۰۴ در نقشه جامع علمی کشور (Supreme Council of the Cultural Revolution, 2011)، تعیین ظرفیت پذیرش دانشجو در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی براساس منابع و امکانات دانشگاهی موجود، از جمله تعداد و مرتبه اعضای هیئت علمی، سرانه فضای آموزشی و خدمات رفاهی (MSRT, 2020)، افزایش بیش از دو برابری تعداد دانشجویان کشور در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴ (Shirani et al., 2019) و بالاتر بودن نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی (۱۲/۹ درصد) نسبت به نرخ بیکاری کل نیروی کار کشور (۹/۰ درصد) (Statistical Centre of Iran, 2023) با مؤلفه‌های گسترش آموزش عالی مبتنی بر رویکرد تقاضای اجتماعی سازگاری داشته و الزامات رویکرد تقاضای اقتصادی و نیروی کار مورد نیاز در آن‌ها کمتر لحاظ شده است (Alpaydin, 2015). این در حالی است که تحقق برخی ابعاد تقاضای اجتماعی مانند ارتقای معیشت و منزلت اجتماعی که مستلزم اشتغال و کسب درآمد است، به رعایت الزامات اقتصادی و نیروی کار مورد نیاز کشور گره خورده است و نبود نگاه متعادلی متشکل از هر دو رویکرد، تأثیرات معکوس خود را با بروز پدیده‌هایی مانند افزایش بیکاری فارغ‌التحصیلان نشان خواهد داد.

به‌عنوان یکی از نقاط قوت مهم پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های دیگر باید گفت به غیر از پژوهش چان که ماهیت تقاضا از آموزش عالی را از نگاه دانشجویان و مؤسسات عرضه‌کننده خدمات آموزش عالی بررسی و با هم مقایسه کرده است (Chan, 2016)، تقریباً تمامی پژوهش‌های دیگر فقط بر تقاضای اجتماعی تمرکز داشته‌اند و پژوهش حاضر از نظر مطالعه جامع انواع سه‌گانه تقاضای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه از آموزش عالی از دریچه نگاه

ذی‌نفعان دیگر منحصر به فرد است. توجه به تقاضای دیگر ذی‌نفعان مختلف آموزش عالی از آن رو حائز اهمیت است که دانشجویان تمایل دارند صرفاً بر اهداف کوتاه‌مدت فردی، اقتصادی و خانوادگی ورود به دانشگاه تمرکز کنند، درحالی که مؤسسات آموزش عالی، دولت و خبرگان این حوزه می‌توانند اهداف کلان‌تر، عمیق‌تر و بلندمدت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را نیز مد نظر داشته باشند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد نهاد دانشگاه در ایران با طیف وسیعی از تقاضاهای متنوع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مواجه است که هر یک امکان تحقق مأموریت‌های خاصی را برای دانشگاه ایرانی مطلوب و ممکن می‌سازد. بر این اساس به نظر می‌رسد سیاست‌گذاری آموزش عالی در ایران در حوزه اجتماعی با تقاضاهای متنوع مردم از دانشگاه مبنی بر تأمین معیشت، بهبود منزلت، ارتقای فرهیختگی و زمینه‌سازی برای خدمت به جامعه مواجه است. این موضوع امکان توسعه طیف متنوعی از مأموریت‌های اجتماعی را برای دانشگاه‌های ایرانی فراهم می‌سازد. اما از سوی دیگر با توجه به رکود فناورانه و ظرفیت پایین جذب و علم و فناوری در کشور به تبع اقتصاد دولتی نفتی، غلبه بازارهای شبه‌انحصاری و غیررقابتی و نیز بنگاه‌های اقتصادی رقابت‌ناپذیر و رانتی، به نظر می‌رسد سیاست‌گذاری آموزش عالی در ایران مسیر دشواری را برای تحقق مأموریت‌های پیشرفته‌تر دانشگاه‌ها در حوزه اقتصادی بر عهده دارد. توسعه فناوری، تجاری‌سازی دانش و گسترش کارآفرینی دانشگاهی از جمله این مأموریت‌هاست که به‌رغم تکرار پرسامد آن‌ها در اسناد بالادستی و اظهارات مسئولان و علاقه‌مندان آموزش عالی کشور، به نظر نمی‌رسد زمینه تحقق و تقاضای آن‌ها در نظام اقتصادی فعلی کشور فراهم باشد. در پایان می‌توان موقعیت پارادوکسیکالی را برای نهاد دانشگاه در حوزه سیاسی پیش‌بینی کرد که سیاست‌گذاری آموزش عالی در این حوزه را پیچیده می‌سازد. از یک‌سو مدیران کشور باور به نقش محوری نهاد دانشگاه در حل مسائل اساسی کشور ندارند و آمادگی چندانی نیز برای پذیرش کارکردهای انتقادی این نهاد از خود نشان نمی‌دهند، بلکه دانشگاه را بیشتر به‌عنوان نشانه و نماد پیشرفت و توسعه‌یافتگی می‌خواهند. اما از سوی دیگر نظام سیاسی خواهان حمایت، تبیین و تلاش همه‌جانبه نهاد دانشگاه برای توسعه الگوهای معرفتی، فرهنگی و سیاسی مد نظر خود است. این وضعیت سیاست‌گذاری نظام آموزش عالی را پیوسته بر سر دو راهی رویکرد توسعه‌ای به دانشگاه یا رویکرد کنترلی نسبت به آن متوقف نگه می‌دارد.

در پایان به نظر می‌رسد گسستگی تاریخی دانشگاه از زیست‌بوم ملی و محلی خود و بحران هویتی یادشده برای دانشگاه ایرانی می‌تواند معلول تقاضای سلبی سیاسی و تقاضای ناچیز اقتصادی جامعه ایران

References

- Afrooz, G. A. (2018). The mission of universities and the scientific power of society. *Psychology and Educational Sciences*, 38(4), 1-5. (Persian)
- Alavi, S. A. (2003). Entrepreneurship and university mission. *Rahyaft*, 13(29), 27-34. (Persian)
- Alpaydin, Y. (2015). Identifying higher-education level skill needs in labor markets: The main tools usable for Turkey. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(4), 945-967. DOI: 10.12738/estp.2015.4.2542
- Arasteh, H. R., Behrangi, M. R., & Sharifi Hossein-Abadi, M. (2012). Examining factors influencing fourth-grade high school student's decision to continue their education in university. *Journal of Iranian Higher Education*, 4(4), 1-24. (Persian)
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405. DOI: 10.1177/146879410100100307
- Biagi, F., Castaño Muñoz, J., & Di Pietro, G. (2020). *Mismatch between demand and supply among higher education graduates in the EU*. Luxembourg: European Union.
- Brooks, R., Gupta, A., Jayadeva, S., & Abrahams, J. (2021). Students' views about the purpose of higher education: A comparative analysis of six European countries. *Higher Education Research & Development*, 40(7), 1375-1388. DOI: 10.1080/07294360.2020.1830039
- Brubacher, J. (2017). *Higher education in transition: History of American colleges and universities*. Routledge. DOI: 10.4324/9780203790076
- Chan, R. Y. (2016). Understanding the purpose of higher education: An analysis of the economic and social benefits for completing a college degree. *Journal of Education Policy, Planning, and Administration*, 6(5), 1-40.
- Clark, V. L. P., & Creswell, J. W. (2010). *Understanding research: A consumer's guide*. New Jersey: Merrill/Pearson Educational.
- Cohen, W. M., Nelson, R. R., & Walsh, J. P. (2002). Links and impacts: the influence of public research on industrial R&D. *Management Science*, 48(1), 1-23. DOI: 10.1287/mnsc.48.1.1.14273
- Cuellar, M. G., Bencomo Garcia, A., & Saichaie, K. (2022). Reaffirming the public purposes of higher education: First-generation and continuing generation students' perspectives. *The Journal of Higher Education*, 93(2), 273-296. DOI: 10.1080/00221546.2021.1979849
- Cuellar, M. G., Bencomo Garcia, A., & Saichaie, K. (2022). Reaffirming the public purposes of higher education:

از دانشگاه باشد که سبب شده دانشگاه به تدریج خود را در غیاب این دو تقاضای اساسی، جهت‌دهنده و مشروعیت‌بخش هر زیست‌بوم دانشگاهی، بازتعریف کند و به دیگر تقاضاها مشغول سازد و عملاً بخشی از روابط ارگانیک و سیستماتیک خود با زیست‌بوم ایران را از دست بدهد و تاحدودی آموزش و پژوهش آن نسبت به مسائل اصلی کشور در حوزه سیاست و اقتصاد بیگانه و حاشیه‌گزين شود.

براین اساس از جمله دلالت‌های سیاستی پژوهش حاضر را می‌توان ضرورت تغییر نقطه‌اثر سیاست‌های توسعه دانش‌بنیان کشور از تمرکز بر اصلاح یا تقویت طرف عرضه علم و فناوری، یعنی دانشگاه و نهادهای علمی به تمرکز بر اصلاح و تقویت تقاضای علم و فناوری در بخش‌های متقاضی، یعنی نهادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه عنوان کرد. در واقع سرمایه‌گذاری بیشتر برای توسعه طرف عرضه، شکاف بین عرضه و تقاضای علم و فناوری را در کشور تشدید کرده، تلاش برای کاربردی‌سازی بیشتر طرف عرضه نیز عملاً ثمره‌ای نخواهد داشت و صرفاً نقاط قوت علمی کشور را تضعیف خواهد کرد. در عوض با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود تلاش‌ها برای توسعه دانش‌بنیان کشور بر ارتقای تقاضای علم و فناوری در بخش‌های اقتصادی و سیاسی متمرکز شود.

- First-generation and continuing generation students' perspectives. *The Journal of Higher Education*, 93(2), 273-296. DOI: 10.1080/00221546.2021.1979849
- Davidovitch, N., Elena, L., Pryamikova, E., Semenova, T., Pechenkina, T., & Yachmeneva, M. (2013). Students' evaluations of profit and utility of Higher Education: A comparative case study. *World Journal of Education*, 3(1), 23-31. DOI: 10.5430/wje.v3n1p23
- Duke, C., Goddard, J., Puukka, J., Dubarle, P., & Benneworth, P. (2007). Higher education and regions: Globally competitive, locally engaged. Berlin: OECD Publishing.
- Flick, U. (2022). *An introduction to qualitative research*. California: Sage Publications.
- Ghamary, M. H., Narimani, M., & Sahebkar Khorasani, S. M. (2022). A policy framework to match the supply and demand of knowledge workers by HR Techs. *Rahyaf*, 32(1), 2-42. DOI: 10.22034/rahyaf.2023.11162.1327
- Golkar, S. (2016). Examining the relationship between the Pahlavi regime and the university in Iran. *Islamic University*, 3(11), 125-157. (Persian)
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures, and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112. doi: 10.1016/j.nedt.2003.10.001.
- Hashem Zehi, N., & Khalaji, A. A. (2018). The comparative analysis of theoretical approaches to Islamicization of universities In Iran. *Iranian Journal of The Knowledge Studies in The Islamic University*, 13(3), 4-29.
- Hill, P. L., Jackson, J. J., Nagy, N., Nagy, G., Roberts, B. W., Lüdtke, O., & Trautwein, U. (2016). Majoring in selection, and minoring in socialization: The role of the college experience in goal change post-high school. *Journal of Personality*, 84(2), 194-203. DOI: 10.1111/jopy.12151
- Izadi, H., Hossieni, M., Asadi, A., & Alambaigi, A. (2021). How can universities engage with society? Searching for a new approach to universities' third mission in Iran. *Rahyaf*, 31(2), 127-144. (Persian) DOI: 10.22034/rahyaf.2021.10600.1182
- Karami, M., Poorkarimi, J., Hajkhozimeh, M., & Babayi, M. (2018). Identification and evaluation of factors affecting the social demand for higher education (Case study: Graduate students at Campuses of Technical Colleges of the University of Tehran). *Higher education letter*, 11(41), 35-58. (Persian)
- Mahdizadeh, M., & Hashemi, S. Z. (2019). Sociological analysis of factors affecting social demand for Ph. D.(A case study of Ph. D. students of Tehran Universities). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 8(4), 819-846. (Persian) DOI: 10.22059/jisr.2019.285170.898
- Martin, B. R. (2012). Are universities and university research under threat? Towards an evolutionary model of university speciation. *Cambridge Journal of Economics*, 36(3), 543-565. DOI: 10.1093/cje/bes006
- Martin, B., & Etzkowitz, H. (2000 October 20). The origin and evolution of the university species. Organization of mode, 2. Retrieved from: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=1ee8936ee14f485dc3960951dd8e4d5f0fe5e7de>
- Mesbahian, H. (2009). University: From history to philosophy: about the indispensability of historical analysis and philosophical rethinking of the idea of a university. *Historical Perspective & Historiography*, 19(1), 123-157. DOI: 10.22051/hph.2014.874
- Ministry of Science, Research and Technology (MSRT). (2020). *The model of allocation of student admission capacity to universities and higher education institutions* [Supervisory Report]. Tehran: Council for the Development of Higher Education.
- Paya, A. (2020). The institution of the university, local and global challenges, and interaction with the public space. *Rahyaf*, 29(4), 1-22. (Persian) DOI: 10.22034/rahyaf.2020.13795.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2009). *Research Methods for Business Students*. Edinburgh: Pearson.
- Shahsavari, A., Alam, A. H. J., ZAKER, S. G. R., & Khorasani, A. (2020). The second academic revolution and the emergence of entrepreneurial university: A realistic reading of the capacities and limitations of the model entrepreneurial university as the engine of innovation. *Culture strategy*, 13(49), 77-118. (Persian) DOI: 10.22034/jsfc.2020.101241
- Shahsavari, A., Alamolhoda, J., Zakersalehi, Q., Khorasani, A., & Khademi, M. (2020). Analysis of faculty promotion policies in the context of university role in the development of innovation. *Strategic Studies of Public Policy*, 10(34), 2-34. (Persian)
- Shirani, E., Zohoor, H., Yaghoubi, M., Amirzade, S., & Taashakori, S. (2019). Analysis of development of higher education in engineering discipline during the fourth and fifth development programs. *Iranian Journal of Engineering Education*, 21(81), 1-24. (Persian) DOI: 10.22047/ijee.2019.159819.1598

- Statistical Centre of Iran. (2023). *Summary of the Results of the 1401 Labor Force Survey Plan*. Tehran: Statistical Centre of Iran.
- Supreme Council of the Cultural Revolution. (2011). *The country's comprehensive science map*. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution.
- Toreifi Hosseini, H. (2012). *A comparative and analytical study of the historical course of higher education in Iran with an emphasis on the social, economic, political, and cultural changes affecting it in the three periods of Qajar, Pahlavi, and Islamic Revolution*. Tehran: Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution. (Persian)
- Tribe, K. (2003). Demand for higher education and the supply of graduates. *European Educational Research Journal*, 2(3), 463-471. DOI: 10.2304/ceerj.2003.2.3.10
- Vargas, C. (2014). Lifelong learning principles and higher education policies. *Tuning Journal for Higher Education*, 2(1), 91-105. DOI: 10.18543/tjhe-2(1)-2014pp91-105
- Zaker Salehi, G. R. (2017). Iranian university and identity-functional conflict: In search of a lost model. *Journal of Foundations of Education*, 7(1), 27-43. (Persian) DOI: 10.22067/FEDU.V7I1.65181
- Zare Shah Abadi, A. (2002). A survey of socio-economic factors influencing inclination towards higher education in Iran. *Social Sciences*, 9(18), 23-43. (Persian)

امیر شهسواری

استادیار آموزش عالی در گروه علوم تربیتی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی است. وی که در موضوعات متنوع آموزش عالی، علم و فناوری تجربیات سیاست‌پژوهی و سیاست‌گذاری داشته، هم‌اکنون در حوزه سیاست‌گذاری آموزش عالی و مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه دانشگاهی مشغول به تحقیق و تدریس در دانشگاه است.

مهدی مهدی

دارای مدرک دکتری تخصصی برنامه‌ریزی توسعه آموزش عالی از دانشگاه شهید بهشتی است. هم‌اکنون به‌عنوان کارشناس آموزش عالی و آموزش فنی و حرفه‌ای در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی فعالیت می‌کند. علائق پژوهشی وی شامل سیاست‌گذاری آموزش عالی، عدالت آموزشی، تأمین مالی آموزش عالی و مهارت‌آموزی می‌باشد.

